

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДОПОМІЖНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Кропивницький – 2021

ЗМІСТ

1. Загальна інформація.
2. Анотація до дисципліни.
3. Мета і завдання дисципліни.
4. Формат дисципліни.
5. Результати навчання.
6. Обсяг дисципліни.
7. Ознаки дисципліни.
8. Пререквізити.
9. Технічне й програмне забезпечення /обладнання.
10. Політика курсу.
11. Навчально-методична карта дисципліни.
12. Система оцінювання та вимоги.
13. Рекомендовані джерела інформації.

1. Загальна інформація

Назва дисципліни	Допоміжні історичні дисципліни
Викладач	Коломієць Олена Борисівна , кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи
Профайл викладача	https://publons.com/researcher/2899776/oleksandr-dorenskyi/ https://scholar.google.com.ua/citations?user=Q-SQfUsAAAAJ&hl=ru https://orcid.org/0000-0003-0085-7605
Контактний телефон	+38-095-377-65-70
Е-пошта	kolomietselena1964@gmail.com
Консультації	<i>очні</i> – відповідно до затвердженого графіку консультацій; <i>онлайн</i> – е-листування, у месенджері (Facebook-Messenger), вебінари на платформі Zoom(за запитом здобувача)
Система дистанційного навчання	moodle.kntu.kr.uaDistancelearningCNTU

2. Анотація додисципліни

Освітня компонента «Допоміжні історичні дисципліни» спрямована на оволодіння сучасними методами історичного пізнання на основі використання різноманітних історичних джерел. Як відомо, історія людського суспільства вивчається на підставі фактів, зафіксованих в історичних джерелах, а також фактів сучасних, щоденного життя на підставі уважного і глибокого вивчення процесів, що відбуваються в реальній дійсності. Розвиток історичної науки неможливий без знання джерел.

Під історичними джерелами розуміють всі пам'ятки минулого, які пов'язані з діяльністю людей і відображають історію і закономірності розвитку людського суспільства. Лише на підставі їх глибокого вивчення можна зрозуміти процес історичного розвитку в цілому, викласти ті чи інші події, дати їм певні характеристики. У зв'язку з дослідженням різноманітних історичних джерел склалася ціла група допоміжних історичних дисциплін.

Допоміжні історичні дисципліни – збірна назва ряду наукових дисциплін, що вивчають певні види або окремі сторони форми й змісту історичних джерел. До допоміжних історичних дисциплін відносяться археографія, дипломатика, історична хронологія, історична метрологія, генеалогія, геральдика, вексилологія та ін.. Кожна з допоміжних історичних дисциплін має свою область та об'єкт досліджень, розробляє специфічні методики і технічні прийоми вивчення джерел. Але мета у них одна – допомогти дослідникові всебічно вивчити історичне джерело, дати максимальну інформацію про його походження. Диференціація історичної науки, вдосконалення засобів дослідження призводять до зростання ролі допоміжних історичних дисциплін.

Опанування матеріалом з допоміжних історичних дисциплін має допомогти здобувачам розширити їх світогляд, активізувати творче мислення; сприяти формуванню професійної майстерності, бажанню самостійно поповнювати знання, виробити навички дослідної роботи.

3. Мета і завдання дисципліни

Мета дисципліни: формування системи знань про наукові дисципліни, що вивчають певні види або окремі сторони форми і змісту історичних джерел, на основі яких історична наука буде свої висновки.

Предмет вивчення даного курсу: система допоміжних історичних дисциплін, закономірності й особливості її розвитку; способи використання історичних джерел в наукових дослідженнях.

Завдання вивчення дисципліни:

- ознайомлення студентів із системою, комплексом допоміжних історичних дисциплін, а також основами сучасних підходів до їх вивчення;
- визначення особливостей історичних джерел;
- виявлення специфічних методик і технічних прийомів з метою вирішення завдань наукової критики історичних джерел;
- формування критичного ставлення до історичного джерела;
- розуміння основних тенденцій розвитку допоміжних історичних дисциплін в їх історичній ретроспективі й перспективі;
- зацікавлення студентів в поглибленні знань із допоміжних історичних дисциплін.

4. Формат дисципліни

Для денної форми навчання:

Викладання курсу передбачає для засвоєння дисципліни традиційні лекційні заняття із застосуванням електронних презентацій у поєднанні із практичними роботами, виконанням самостійно підготовлених завдань.

Формат очний (offline / Facetoface).

Для заочної форми навчання:

Формат очний (offline / Facetoface), у міжсесійний період – дистанційний (online).

5. Результати навчання

У результаті вивчення дисципліни здобувач набуде:

знати:

- основи сучасних підходів до комплексу допоміжних історичних дисциплін;
- специфічні методики і технічні прийоми;
- особливості формування критичного оцінювання історичних джерел;
- основні тенденції розвитку допоміжних історичних дисциплін;

вміти:

- узагальнювати, аналізувати і синтезувати необхідну інформацію про різного роду історичні джерела;
- здійснювати оцінку аналізованих історичних джерел;
- визначати тенденційні особливості історичних джерел.

6. Обсяг дисципліни

Вид роботи	Кількість годин
------------	-----------------

Лекції	14
Практичні заняття	28
Самостійна робота	48
<i>Разом</i>	<i>90</i>

7. Ознаки дисципліни

Рік викладання	Курс (рік навчання)	Семестр	Кількість кредитів / годин	Вид підсумкового контролю	Нормативна / вибіркова
2021/2022	II	3	3/ 90	Залік	Вибіркова

8. Пререквізити

Ефективність засвоєння змісту дисципліни «Допоміжні історичні дисципліни» значно підвищиться, якщо студент попередньо опанував матеріал таких дисциплін як: «Історія та культура України», «Вступ до фаху» тощо.

9. Технічне та програмне забезпечення/обладнання

У період сесії бажаючі матимуть мобільний пристрій (телефон) для оперативної комунікації з адміністрацією та викладачами з приводу проведення занять та консультацій. У міжсесійний період комп'ютерну техніку (з виходом у глобальну мережу) та оргтехніку для комунікації з адміністрацією, викладачами та підготовки (друку) рефератів і самостійних робіт.

10. Політика курсу

Академічна доброчесність:

Очікується, що студенти будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності, усвідомлювати наслідки її порушення.

Відвідування занять:

Відвідання занять – важлива складова навчання. Очікується, що всі студенти відвідають лекції і практичні заняття курсу.

Пропущені заняття повинні бути відпрацьовані не пізніше ніж за тиждень до залікової сесії.

Поведінка на заняттях:

Недопустимість: запізнення на заняття, списування та плагіат, несвоєчасне виконання поставленого завдання.

При організації освітнього процесу в Центральноукраїнському національному технічному університеті студенти, викладачі та адміністрація діють відповідно до: «Положення про організацію освітнього процесу в ЦНТУ» (http://www.kntu.kr.ua/doc/doc/The_provisions_of_company_profile.pdf); «Положення про організацію вивчення вибірових навчальних дисциплін та

формування індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти» (<http://www.kntu.kr.ua/doc/doc/vibir.pdf>); «Положення про дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти ЦНТУ» (<http://www.kntu.kr.ua/?view=univer&id=50>).; «Положення про систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти у ЦНТУ». Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/doc/polozh_system_yakosti.pdf.

11. Навчально-методична картадисципліни

Тема	Кількість годин		
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
<p>Тема 1. Система допоміжних історичних дисциплін Предмет і завдання курсу. Суть поняття «допоміжні історичні дисципліни». Роль допоміжних історичних дисциплін у розвитку історичної науки. Практичне застосування допоміжних історичних дисциплін. Структура допоміжних історичних дисциплін як підсистеми історичної науки. Міждисциплінарні зв'язки</p>	2		2
<p>Тема 2. Історія розвитку допоміжних історичних дисциплін Зв'язок розвитку допоміжних історичних дисциплін з історичною практикою. Витоки та початковий етап розвитку спеціальних історичних знань. Розробка теоретичних основ джерелознавства. Тенденції розвитку допоміжних історичних дисциплін на сучасному етапі</p>		2	3
<p>Тема 3. Джерелознавство як комплексна історична спеціальна дисципліна Предмет і завдання джерелознавства. Суть поняття «історичне джерело». Класифікація джерел. Основні етапи джерелознавчих досліджень. Методика роботи з історичними джерелами</p>	2		2
<p>Тема 4. Історична хронологія Предмет і завдання історичної хронології. Становлення історичної хронології як окремої науки. Поняття часу, основні системи його обчислення та обліку. Календарі Давнього Сходу. Календарі країн Європи, Далекого Сходу, Північної та Південної Америки. Календарі давніх слов'ян. Календарні системи Київської Русі. Розвиток системи вимірювання часу. Методика переведення дат на сучасне літочислення. Вічні календарі та визначення дат тижня</p>	2	2	2
<p>Тема 5. Картографія історична Предмет вивчення картографії історичної. Карти як історичне джерело. Картографія Давнього світу. Картографія Давньої Греції та Риму. Картографія часів Середньовіччя. Картографія епохи Відродження та Нового часу. Видатні картографи. Розвиток картографії в Україні. Розробка методики вивчення та використання старих карт</p>		2	3
<p>Тема 6. Географія історична Предмет і завдання географії історичної, її особливості. Зв'язок географії історичної з іншими історичними дисциплінами. Об'єкти дослідження історичної географії. Становлення і розвиток історичної географії. Вивчення історичної географії окремих українських міст і територій</p>		2	3
<p>Тема 7. Демографія історична Поняття про демографію. Предмет і завдання демографії історичної. Історія виникнення і розвитку демографії як науки. Погляди вчених Стародавнього часу на демографічні проблеми. Розвиток науки про народонаселення у період Середньовіччя. Розвиток демографії у період Нового часу. Сучасні демографічні дослідження. Розвиток демографії в незалежній Україні. Джерела вивчення відтворення населення. Методика демографічних досліджень</p>		2	3

<p>Тема 8. Ономастика, топоніміка, антропоніміка Предмет і завдання історичної ономастики. Методи ономастичних досліджень. Принципи топоніміки. Класифікація топонімів. Предмет і завдання антропоніміки. Історія власних імен</p>		2	3
<p>Тема 9. Генеалогія Предмет вивчення генеалогії. Зв'язок генеалогії з іншими історичними дисциплінами. Генеалогічні джерела. Становлення і розвиток генеалогії як історичної дисципліни. Методика та основні етапи генеалогічних досліджень (генеалогічне дерево, таблиці, поколінний розпис)</p>		2	3
<p>Тема 10. Геральдика Предмет вивчення геральдики. Зв'язок геральдики з іншими історичними дисциплінами. Походження гербів. Основні положення теорії геральдики. Геральдичні правила. Геральдичні і негеральдичні фігури. геральдичні фарби, метали, емалі. Шоломи та корони. Клейноди, мантія, намети, щитотримачі, девіз. Сучасні герби країн Європи, Азії, Африки, Північної та Південної Америки. Походження герба України-Русі. Історичні герби земель і міст України</p>	2	2	3
<p>Тема 11. Символіка та емблематика Роль, місце та значення символів і емблем у суспільному житті. Система символічних та емблематичних знаків. Визначення понять «символ» та «емблема». Види символів та емблем, їх розшифрування та читання. Сучасна міжнародна символіка й емблематика. Українська національна і державна символіка</p>		2	3
<p>Тема 12. Вексилологія Предмет і завдання вексилології. Основні правила створення прапорів. Види прапорів та їх використання. Прапори Давнього світу. Знамена Середньовіччя. Прапори лицарських орденів. Штандарти європейських монархій. Відбиття релігійної символіки та кольорів світових релігій на прапорах сучасних держав. Прапори сучасних держав Європи, Америки, Азії та Африки</p>	2	2	2
<p>Тема 13. Історична метрологія Предмет і завдання історичної метрології. Становлення метрології як наукової дисципліни. Міри Київської Русі в період феодальної роздробленості. Метрологія XVI – XVII ст. Виникнення і запровадження десяткової метричної системи мір. Українські народні міри. Сучасна система вимірів в Україні</p>	2		3
<p>Тема 14. Текстологія Поняття про текстологію. Предмет вивчення текстології. Зв'язок текстології з іншими історичними дисциплінами. Основний метод текстології. Вимоги до дослідження текстології. Завдання сучасної текстології.</p>		2	2
<p>Тема 15. Літописознавство. Мемуаристика Предмет вивчення літописознавства. Літопис як історичне джерело. Становлення і розвиток літописання. Сучасні методи вивчення пам'яток літописання. Предмет і завдання мемуаристики. Різновиди мемуарів. Мемуари в українській літературі</p>		2	2
<p>Тема 16. Дипломатика Поняття про дипломатику. Предмет і завдання дипломатики. Становлення і розвиток дипломатики як історичної дисципліни. Поняття історичного акту. Дипломатичне дослідження документів. Особливості дипломатичного аналізу документів</p>	2		3
<p>Тема 17. Археографія Поняття про археографію. Предмет і завдання археографії. Місце археографії у системі сучасної історичної науки. Становлення і розвиток археографії. Історія розвитку української археографії. Основні етапи підготовки документальних публікацій. Класифікація археографічних видань. Термінологічний апарат археографії. Методика археографічної роботи</p>		2	3

Тема 18. Іконографія Об'єкт і предмет іконографії. Становлення і розвиток іконографії. Мініатюри як історичне джерело, їх форми та види. Граверне мистецтво. Книжкова ілюстрація. Портрет як документ історії		2	4
Разом	14	28	48

12. Система оцінювання та вимоги

Види контролю: поточний, підсумковий.

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне опитування, письмовий контроль, тестовий контроль.

Форма підсумкового контролю: залік.

Контроль знань та умінь здобувачів (поточний та підсумковий) здійснюється за кредитною трансферно-накопичувальною системою організації освітнього процесу в ЦНТУ. Рейтинг студента із засвоєння навчальної дисципліни визначається за стобальною та дворівневою («зараховано, «не зараховано») шкалами оцінювання результатів навчання. Він складається з рейтингу поточної навчальної роботи впродовж семестру, для оцінювання якої призначається 100 балів.

За навчальним планом передбачається при вивченні навчальної дисципліни виконання певних видів робіт на лекційних, практичних, семінарських заняттях, виконання індивідуальних завдань, інших видів навчальної діяльності, тому оцінка здобувачам вищої освіти вище 60 балів може виставлятися без виконання ними підсумкової залікової роботи.

Семестровий залік проводиться на останньому занятті, до початку екзаменаційної сесії.

Розподіл балів, які тримують студенти при вивченні дисципліни «Допоміжні історичні дисципліни»

Поточний контроль та самостійна робота																Підсумковий контроль	
Змістовий модуль 1								Змістовий модуль 2								Всього	Залік
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	ЗК 1	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	ЗК 2		
5	5	5	5	5	5	5	15	5	5	5	5	5	5	5	15	100	100

Примітка: T1, T2, ..., T14 – тижні, ЗК1, ЗК2 – поточний змістовий контроль

Критерії оцінювання. Еквівалент оцінки в балах для кожної окремої теми може бути різний, загальну суму балів за тему визначено в навчально-методичній карті. Розподіл балів між видами занять (лекції, практичні заняття, самостійна робота) можливий шляхом спільного прийняття рішення викладача і студентів на першому занятті.

Рівень знань оцінюється:

«Відмінно» / «Зараховано» – здобувач вищої освіти досконало засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання у процесі аналізу практичного матеріалу, висловлює власні міркування стосовно тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок.

«Добре» / «Зараховано» – здобувач вищої освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, викладає його аргументовано, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, має практичні навички, висловлює власні міркування з приводу тих чи інших проблем,

але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або у процесі аналізу практичного матеріалу.

«Задовільно» / «Зараховано» – здобувач вищої освіти, в основному, володіє теоретичними знаннями з навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх з майбутньою діяльністю.

«Незадовільно» / «Не зараховано» – здобувач вищої освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі; відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані. Студенти, які не з'явилися на іспит без поважних причин, вважаються такими, що одержали незадовільну оцінку.

Переведення підсумкової оцінки за вивчення навчальної дисципліни, вираженої у балах, в екзаменаційну (залікову) за національною шкалою та шкалою ЄКТС здійснюється за відповідною шкалою.

Шкала оцінювання

Оцінка за шкалою ЄКТС	Визначення	Оцінка		
		За національною системою (іспит, диференційований залік: курсова робота, практика)	За національною системою (залік)	За системою ЦНТУ
A	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5 (відмінно)	Зараховано	90–100
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середньогорівня з кількома помилками	4 (добре)	Зараховано	82–89
C	ДОБРЕ – в цілому правильна робота з певною кількістю грубих помилок			74–81
D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3 (задовільно)	Зараховано	64–73
E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії			60–63
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2 (незадовільно)	Незараховано	35–59
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота			1–34

Критерії оцінювання знань і вмінь здобувачів визначені [Положенням про організацію освітнього процесу в ЦНТУ](#) (С. 28-31).

13. Рекомендовані джерела інформації

Базові:

1. Бондаренко Г. Спеціальні історичні дисципліни / Г. Бондаренко. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
2. Веденський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни / А. Веденський, В. Дяченко, В. Стрельський. К., 1963.

3. Горохівський П. І. Спеціальні історичні дисципліни: курс лекцій: навч. посіб. для студентів денної форми навчання / П. І. Горохівський. Умань: Софія, 2010. 268 с.
4. Каменцева Е. И. История вспомогательных исторических дисциплин: учеб. пособ. / Е. И. Каменцева. М., 1999. – 201 с.
5. Кобрин В., Леонтьева Г., Шорин П. Вспомогательные исторические дисциплины / В. Б. Кобрин, Г. А. Леонтьева, П. А. Шорин. М., 2004. 412 с.
6. Специальные исторические дисциплины: учеб. пособ. / В. А. Замлинский, М. Ф. Дмитренко, Т. А. Балабушевич. К., 1999.
7. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.] / НАН України, Інститут історії України. К.: Либідь, 2008. 520 с.
8. Яременко М. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. для студ. історичних спеціальностей / М. Яременко. К.: Аграр Медіа Груп, 2010. 197 с.

Додаткові:

9. Бабенко А. Радянська емблематика періоду Великої Вітчизняної війни / А. Бабенко. *Архіви України*. 1970. № 3.
10. Бережков Г. Хронология русского летописания / Г. Бережков. М.: Наука, 1993. 376 с.
11. Бикерман З. Хронология древнего мира / З. Бикерман. М., 1976.
12. Братко О. Уявлення про світобудову та її відображення в українській національній символіці / О. Братко. К., 1990.
13. Буткевич А., Зеликсон М. Вечные календари / А. Буткевич, М. Зеликсон. М., 1969.
14. Введение в специальные исторические дисциплины: учеб. пособ. / Т. П. Гусарова, О. В. Дмитриева и др. М., 1990. 253 с.
15. Вилинбахов Г. Герб России (родословная) / Г. Вилинбахов. *Родина*. 1992. № 2.
16. Винклер П. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи с 1849 по 1900 год / П. Винклер. М., 1991.
17. Володомонов Н. Календарь: прошлое, настоящее, будущее / Н. Володомонов. М., 1977.
18. Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория. К., 1988.
19. Геральдика. *Радянська енциклопедія історії України*. Т. 1. К., 1969.
20. Герб // *Енциклопедія Українознавства*. Т. 1. Львів, 1993.
21. Гербы городов Подольской губернии. *Наука и жизнь*. 1996. № 12.
22. Гербы суверенных государств. *Наука и жизнь*. 1993. № 8.
23. Гломозда К., Павловський О. Українська національна символіка: походження, традиції, доля / К. Гломозда, О. Павловський. К., 1989.
24. Гречило А. Земельна геральдика України XVII – початку XX ст. / А. Гречило. *Пам'ятки України*. 1996. № 2.
25. Гречило А., Савчук Ю. та ін. Герби міст України (XIV – XX ст.) / А. Гречило, Ю. Савчук. К.: Брама, 2001. 399 с.
26. Дашкевич Я. Р. Територія України на картах XIII – XVIII ст. / Я. Р. Дашкевич. *Історичні дослідження: Вітчизняна історія*. Вип. 7. К., 1981.
27. Дашкевич Я. Р. Середньовічні карти України в дослідженнях кінця XVIII – початку XIX ст. / Я. Р. Дашкевич. *Історичні дослідження: Вітчизняна історія*. Вип. 11. К., 1985.
28. Драчук В. Рассказывает геральдика / В. Драчук. М., 1977.
29. Ермолаев Й. Историческая хронология / Й. Ермолаев. Казань, 1980.
30. Ефремов В. О некоторых эмблемах в синопских керамических клеймах / В. Ефремов. *Вестник древней истории*. 1991. № 2.
31. Згурець Г. Про герб війська Запорозького / Г. Згурець. *Армія України*. 1997. 2 вересня.
32. Ісаєвич Я. Деякі питання української метрології XVI – XVIII ст. / Я. Ісаєвич. *Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР*. 1961. № 2.
33. Історична хронологія. Календарні системи світу: навч. посіб. із спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (для студентів істориків соціально-гуманітарного факультету КМПУ імені Б. Д. Грінченка / автор-укл. О. О. Тарасенко. К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2004. 72 с.

34. Календар історичних дат. 1993. Українська геральдика. Львів, 1992.
35. Каменцева Е. Хронологія / Е. Каменцева. М., 1967.
36. Каменцева Е., Устюгов Н. Русская метрология / Е. Каменцева, Н. Устюгов. М.: Высшая школа, 1975. 328 с.
37. Климишин Й. Календарь и хронология / Й. Климишин. М.: Наука, 1990. 478 с.
38. Коваль А. П. Знайомі незнайомці : походження назв поселень України / А. П. Коваль. К.: Либідь, 2001. 310 с.
39. Козуля О. Я. Національна символіка України / О. Я. Козуля. К., 1992. 23 с.
40. Компан О. Ономастика як допоміжна історична дисципліна. *Історичні джерела та їх використання*. К., 1966. Вип. 22.
41. Корнятич Г. Герб – символ роду, народу і держави / Г. Корнятич. *Час/ Time*. 1998. 5.11.2003.
42. Кремптон І. Прапори: пер. з англ. / І. Кремптон. К.: Махаон-Україна, 1998. – 32 с.
43. Кусов В. С. Картографическое искусство Русского государства / В. С. Кусов. М., 1989.
44. Кучерук О. Державна символіка: від VI ст. до 90-х XX ст. / О. Кучерук. *Рідна школа*. 1993. № 6.
45. Лакиер А. Русская геральдика / А. Лакиер. М.: Книга, 1990.
46. Логвин Г. З глибин: гравюри українських стародруків ХУІ – ХУІІІ ст. / Г. Логвин. К., 1990.
47. Логвин Г. З глибин: давня книжкова мініатюра ХІ – ХУІІІ ст. / Г. Логвин. К., 1974.
48. Лукомский В., Модзольский В. Малороссийский гербовник / В. Лукомский. К., 1993.
49. Макин С. Крестное знамя / С. Макин. *Наука и религия*. 2002. № 9.
50. Мамаев К. Флагирассказывают / К. Мамаев. Л., 1972.
51. Махорін Г. Л. Основи демографії. Курс лекцій / Житомир: Волинь, 2009. 96.
52. Мезенцева О. Украденный символ (о свастике) / О. Мезенцева. *Азия и Африка сегодня*. 1989. № 7.
53. Метрология историческая. *Советская историческая энциклопедия*. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. Т. 9. С. 402-409.
54. Метрологія історична. *Радянська енциклопедія історії України* – К.: УРЕ, 1975.
55. Міри. *Енциклопедія українознавства*. Львів. 1994. Т. 4. С. 1581-1582.
56. Наумов К. Геральдика: история и современность / К. Наумов. *Интеллектуальная собственность*. 1996. № 11-12.
57. Панченко В. Герби міст України – енциклопедія народного буття / В. Панченко. *Вісник НАН України*. 1998. № 1-2.
58. Пастернак О. Пояснення тризуба, герба Великого Київського князя Володимира Святого / О. Пастернак. К., 1991.
59. Перехрест О. Історична хронологія / О. Перехрест. Черкаси, 1999.
60. Пискунова Т., Чухна Ю. Международные отличительные знаки. / Т. Пискунова, Ю. Чухна. *ОБЖ*. 2002. № 12.
61. Постников А. В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт / А. В. Постников. М., 1985.
62. Похлебкин В. В. Международная символика и эмблематика (опыт словаря) / В. В. Похлебкин. М., 1989.
63. Пронштейн А., Данилевский Й. Вопросы теории и методики исторического исследования / А. Пронштейн, Й. Данилевский. М., 1986.
64. Пронштейн А., Кияшко В. Вспомогательные исторические дисциплины / А. Пронштейн, В. Кияшко. М., 1973.
65. Пронштейн А. П. Использование вспомогательных исторических дисциплин при работе над историческими источниками / А. П. Пронштейн. М., 1972.
66. Пронштейн А., Кияшко В. Хронология / А. Пронштейн, В. Кияшко. М., 1981.
67. Петрик О. О чем рассказывают гербы. (Гербы Украины) / О. Петрик. *Зеркало недели*. 1997. 17 мая.
68. Різник М. Письмо і шрифт / М. Різник. К., 1978.
69. Романцов В. О. Історична демографія України ХУІІІ – початку ХХІ ст.: спецкурс для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2010. – 159 с.
70. Ровенчак І., Симутіна А. Перші етнічні карти українських земель ХІХ ст. / І. Ровенчак, А. Симутіна. *Пам'ятки України*. 1992. № 1.

71. Рошин Л. Символяратнойславы / Л. Рошин. М., 1984.
72. Румянцева В. Історія, карбована в гербах (про походження гербів українських міст) / В. Румянцева. К.:Знання, 1987. 167 с.
73. Савчук Ю. Вексилологія. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін., Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003, Т.1: А-В. 688 с.
74. Савчук Ю. Міська геральдика Поділля / Ю. Савчук. Вінниця, 1995.
75. Салищев Н. А. Картоведение: учеб. пособ. / Н. А. Салищев. М., 1990.
76. Сергійчук В. Національна символіка України / В. Сергійчук. К., 1992.
77. Сидоренко О. Історична метрологія Лівобережної України XVIII ст. / О. Сидоренко. К., 1975.
78. Сидоренко О. Про стан вивчення української метрології / О. Сидоренко. *УІЖ*. 1970. №5.
79. Скуратівський В. Т. Місяцелік. Український народний календар / В. Т. Скуратівський. К., 1992.
80. Соболева Н. Российскаягородская й областная геральдика XVIII – XIX веков / Н. Соболева. М., 1981.
81. Соболева Н. Старинныегербыроссийскихгородов / Н. Соболева. М., 1985.
82. Сокольський А. А. Національна символіка України / А. А. Сокольський. Запоріжжя, 1993.
83. Стародубцев Н. Н. Вексилология: флаги, знамена, вымпелы. Донецк, 2006. 74 с.
84. Стародубцев Н.Н. Иллюстративныйсловарь по геральдике: 1005 терминов на рус., укр., англ., фр., нем., лат. языках / Н. Н. Стародубцев. Донецк, 1996.
85. Стрельский В. Теория и методика источниковеденияистории СССР / В. Стрельский. К., 1986.
86. Стрельский В. Емблематика: політична історія / В. Стрельский. *Наука і суспільство*. 1973. № 6.
87. Стрельский В., Титаренко П. Історія календаря / В. Стрельский, П. Титаренко. К. 1975.
88. Сухомлин Питання антропоніміки в українській мові: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 1975.
89. Сюзюмов Й. Хронологиявсеобщая: пособие к практическимзанятиям для студентов / Й. Сюзюмов. –Свердловск, 1971.
90. Титаренко П. Історія календаря в Росії і на Україні в зв'язку з загальною історією календарів / П. Титаренко. К., 1972.
91. Фарсобин В. В. Источниковедение и его метод. М., 1983.
92. Хренов Л., Голуб Й. Время икалендарь / Л. Хренов, Й. Голуб. М., 1989.
93. Хронологическийсправочник (XIX – XX века). Л., 1984.
94. Худаш М. Л. З історії української антропоніміки. К., 1977.
95. Цыбульский В. Календари и хронологиястран мира / В. Цыбульский. М., 1982.
96. Черепнин Л. Русскаяметрология / Л. Черепнин. М.: Наука, 1994.
97. Чертов А. Международная система единицизмерения / А. Чертов. М., 1967.
98. Чечнев Б. Про символіку і символ відродження України / Б. Чечнев. *Віче*. 1996. № 12.
99. Шабалин С. А. Измерения для всех / С. А. Шабалин. – М., 1992.
100. Шабалин С. А. Прикладнаяметрология в вопросах и ответах / С. А. Шабалин. М., 1990.
101. Шаповалов Г. Походження українського тризуба / Г. Шаповалов. Запоріжжя, 1992.
102. Шевченко В. Ф. Археографія у зв'язках із спеціальними історичними дисциплінами. *Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку*. – К., 1988.
103. Шелестов Д. К. Историческаядемография. М., 1987.
104. Широков К. П., Богуславский М. Г. Международная система единиц / К. П. Широков, М. Г. Богуславский. М. 1984.
105. Шостьин Н. Очеркиисторииметрологии XI – XX веков / Шостьин. М., 1975.
106. Шукова Е. Тварини і рослини в геральдиці / Е. Шукова. *Біологія і хімія в школі*. 1998. № 4.

107. Якимович Б. До питання про українську національну символіку / Б. Якимович. *Пам'ятки України*. 1989. №3. С. 44-47.
108. Янин В. Очерки комплексного источниковедения / В. Янин. М., 1977.